

İbnu'n-Neccâr, Ebû Abdillah Muhibbuddîn Muhammed b. Mahmûd b. Hasan Bağdâdî, (643/1245), *ed-Dürretü's-Semîne fi Târihi'l-Medîne*, thk. Muhammed Zeynuhum Muhammed Azb, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, Kahire 1995, 266 s.

İslam tarih yazıcılığı, henüz sahabe ve tabiûn döneminde başlamış, ilk türleri siyer ve meğâzî olmak üzere tarihi eserler verilmiştir. Büyük kısmı ancak sonraki dönemlerde kaleme alınan eserlerdeki rivayetlerden elde edilen bilgilere dayansa¹ da bu eserlerin varlığı, ilk dönemlerden itibaren Müslümanların tarihî verileri kaydetme konusundaki iştiaklarını göstermeleri bakımından da önemlidir. Başlangıçtaki dar kapsamını hızlı bir şekilde aşan tarihçiliğin ilgi alanı giderek genişlemiş ve hicri ikinci asırdan itibaren, öncelikle fethedilen yerlerin tanıtılmasına yönelik olmak üzere şehir tarihçiliği² İslâmî dönemde yeni bir tür olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Sadece yeni fethedilen yerlerle sınırlı kalmayan bu ilginin Müslümanların kutsal saydıkları iki şehir, Mekke ve Medine'ye de yönelmiştir. Bu yönelişin sebepleri arasında Mekke'nin Resulullah'ın doğduğu, çocukluk ve gençlik yılları ile nübüvvetinin ilk on üç yılını geçirdiği mekânlara ve Kâbe'ye ev sahipliği yapması; Medine'nin ise Resulullah'ın hayatının ve vahyin nüzulünün on yılına, ayrıca vahyin pratiğe dökülüp uygulanışına mekân olması ve özellikle ilk dönemde nüfusunun ağırlıklı olarak sahabelerden oluşmasını saymak mümkündür.

İbn Zebâle³ (199/814) ile başlayıp İbn Şebbe⁴ (262/876) ile devam eden ve bu süreçte pek çok örneğinin kaleme alındığı Medine şehir tarihi çalışmalarının en önemlilerinden biri de incelemekte olduğumuz İbnu'n-Neccâr'a (643/1245) ait *ed-Dürretü's-Semîne fi Târihi'l-Medîne* adlı eserdir. Bu eser hem kendinden önceki ve bir kısmı müstakil olarak elimizde olmayan eserlerdeki rivayetleri barındırması hem de kendisinden sonra yazılan Fîruzâbâdî'nin (817/1415) *Meğânimu'l-Mutâbe fi Meâlimi Tâbe* ve Semhûdî'nin (911/1506) *Vefâu'l-Vefâ bi Ahbâri Dâri'l-Mustafâ* gibi eserlere kaynaklık etmesi bakımından önemli bir çalışmadır.

İbn Şebbe'nin *Târihu Medineti'l-Münevvere*'si ile Semhûdî'nin *Vefâu'l-Vefâ*'sına nazaran daha özet bilgiler ve daha az başlık içeren eser, on sekiz bâbdan oluşmaktadır. Bâblarda seçilen konular diğer Medine tarihleri ile uyumlu olup şehir ile ilgili önemli tarihî

¹ İlk siyer kaynakları için bkz. Öz, Şaban, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, İSAR Vakfı Yay., İstanbul 2008.

² İslami dönemde şehir tarihçiliği için bkz: Fayda, Mustafa. "İslam Dünyasındaki İlk Şehir Tarihleri ve İbn Şebbe'nin Medîne-i Münevvere Tarihi", *AÜİFD*, Ankara 1986, 167-180.

³ İbn Zebâle, Muhammed b. Hasan (199/814), *Ahbâru'l-Medîne*, Merkezü Buhûsi ve Dirâsâti'l-Medîneti'l-Münevvere, Medine 2003.

⁴ İbn Şebbe, Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe en-Numeyrî el-Basrî (262/876), *Târihu'l-Medîneti'l-Münevvere*, I-II, thk., Ali Muhammed Denrel-Yâsin Sadüddîn Beyân, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan 2012.

vakalar, demografik yapı, fiziki mekânlar ile bu mekânlar ve insan ilişkisi gibi belli başlı konulara yer verilmiştir.

Muhakkikin Medine'nin coğrafi konumu ile başlayıp tarihi ile devam eden takdiminden sonra birinci bâb şehir tarihlerinin pek çoğunda olduğu gibi şehrin isimleri ile başlamaktadır. Tevrat'ta şehrin kırk isminin geçtiği nakledilir ancak bu isimlere yer verilmez. (s. 30-34). Nuh tufanından sonra Medine'ye ilk yerleşen topluluklar olarak nitelenen Sa'l ve Fâlic ile Hz. Dâvud'un mücadeleleri ve şehrin sonraki sakinleri olan Amalikalılar ile Hz. Musa'nın gönderdiği İsrailoğulları ordusunun savaşlarından bahsedildikten (s. 34-36) sonra Yahudilerin şehre yerleşim süreci aktarılır (s. 36-39). Bahsi geçen bu konular diğer Medine tarihlerinde yer alan menkıbevî anlatıların bu eserde de kendisine yer bulduğunu göstermektedir. Evs ve Hazrec kabilelerinin Yemen'den Medine'ye göçleri ve Müslümanların gelmesine kadar burada yaşadıklarının aktarımı ile (s. 39-42) birinci bâb tamamlanır.

“Medine'nin Fethi” başlığını taşıyan ikinci bâbda Akabe görüşmeleri yer almaktadır (s. 43-46). Üçüncü bâbın başlığı, “Resulullah'ın ve Ashabının Hicreti” olup Resulullah'ın hicret yurdu olarak Medine'yi gördüğü rüyası ile başlayan bu başlık altında hicret hadisesi tafsilatlı bir şekilde anlatılmaktadır (s.47-58). Bu bâb Medine'ye giriş ile sona ermemekte, Resulullah'ın Ensâr'a misafir oluşu, Muhâcirlerin sıtma hastalığına yakalanmaları konularına da yer verilmektedir. Bâblardaki konu sıralaması eserin bu yönüyle kronolojik Medine siyasi tarihi olma özelliğine de sahip olduğuna işaret etmektedir.

“Medine'nin Fazileti ve Toprağı Hakkında Söylenenler” isimindeki dördüncü bâbda ise daha önce Medine'ye dair ilk örneğini İbn Zebâle'nin *Ahbâru Medîne*⁵ isimli eserinde gördüğümüz şehrin faziletlerine dair rivayetler sıralanır (s. 59-64). Hurması, Resulullah'ın bereket için yaptığı dua, sıkıntılarına sabretmek, halkını korkutanlara yönelik vaîd, tâûn ve Deccal'in şehre girmesine men olma, burada yapılan amellere kat kat sevap verilmesi, Medine'de ölmenin fazileti gibi bahisler bu bâbda yer alan belli başlı konulardır (s. 64-83).

Beşinci bâbın başlığı “Resulullah'ın Medine'yi Tahrimi ve Harem Sınırları”dır. Bu başlık altında konu ile ilgili Resulullah'a nispet edilen rivayetlerin yanı sıra az da olsa uygulama örnekleri ve sonraki dönem fıkıh âlimlerinin bu konudaki görüşlerine yer verilir (s. 85-91). “Akîk Vadisi ve Fazileti” adını taşıyan altıncı bâbda vadi, yeşilliği bol ve suyu tatlı olarak tanıtılır, Resulullah'ın burayı öven hadislerine yer verilir ve Akîk'te ev ve köşkler inşâ eden sahabe ve tabiûndan örnekler sunulur (s. 93-98). Sahabîlerin bu vadiye inşâ ettikleri köşkler Hulefâ-i Râşidîn döneminde meydana gelen iktisadî değişimi de yansıtmakta ve

⁵ İbn Zebâle, s. 193-204.

dolayısıyla İbnu'n-Neccâr'ın eseri, yer verdiği bu gibi konular ile sosyal tarihe ait veriler de ihtiva etmektedir. Medine'nin kuyularının tanıtıldığı yedinci bâbda ise Resulullah'ın su içtiği nakledilen altı kuyu ile bir pınar tanıtılır ve müellif eskiden var olduğu halde kendi yaşadığı dönemde bilinmeyen kuyulardan bahsetmeye gerek görmediğini sadece isimleri ve yerleri bilinenleri tanıtmakla iktifa edeceğini belirtir (s. 99-109).

Uhud Dağı'nın ve burada şehit olanların faziletlerinin anlatıldığı sekizinci bâbda müellif Uhud hakkında Resulullah'tan gelen rivayetlere değinir, burada şehit olan sahabelerin isimlerini nakleder ve savaş günü ve sonrası yaşananlarla ilgili bazı rivayetleri aktarır (s. 111-127). “Resulullah'ın Beni Nadîr'i Medine'den Sürgün Etmesi” isimindeki dokuzuncu bâbda ise Nadîroğullarının sürgünü ile sonuçlanan süreci nedenlerinden başlayarak rivayet eder. (s. 129-132)

Onuncu bâbın ismi, “Resulullah'ın Medine'nin Etrafında Hendek Kazması” olup müellif bu bâbda hem nedenleriyle birlikte Hendek Savaşı'nın ayrıntılarına hem de hendeğin kazılması aşamasına ve bu süreçte Beni Kurayza'nın faaliyetlerine yer verir (s. 133-138). Beni Kurayza'nın bu savaştaki tutumunun neden olduğu ve erkeklerinin öldürülmesi ile sonuçlanan olaylar on birinci bâbda ele alınır (s. 139-142).

“Mescidi Nebevi ve Fazileti” isimli on ikinci bâbda Resulullah'ın Kuba'dan Medine'ye gelişinden başlayarak Mescid'in yapım aşamaları ayrıntılı olarak verilir (s. 143-148). Akabinde ise Mescid'in faziletleri ile ilgili rivayetler aktarılır (s. 148-152). Resulullah'ın eşlerine ait odaların, Hz. Fâtîma'nın evinin, Resulullah'ın gece namaz kıldığı yerin, üzerine çıkararak hutbe verdiği ağaç gövdesinin, minberin ve ravzanın tanıtılması ve bunlar hakkındaki rivayetlerin naklinden sonra Mescid'e açılan kapıların kapanması, Mescid'in buhurlanması, Mescid'e girmeden önce soğan yenmemesi, orada uyumanın cevâzı, Suffe ehli, Resulullah'ın itikâf mahalli, Tevbe Sütunu, diğer sütunlar gibi konulardan (s. 152-170) sonra Mescid'de Hz. Ömer, Hz. Osman, Velîd b. Abdülmelik, Mehdî dönemlerinde yapılan genişletme ve yenileme çalışmalarına geçilir. Haccâc b. Yûsuf'un Mescid'e gönderdiği Mushaf konusundan sonra ise Mescid'in müellifin yaşadığı dönemdeki durumu teferruatıyla aktarılır (s. 168-184).

On üçüncü bâb “Medine'ki Mescitler ve Faziletleri” başlığını taşımaktadır ve Kuba, Fetih, Kibleteyn, Fadîh ve Beni Kureyza mescitleri hakkında bilgi verilir (s. 185-191). Diğer Medine şehir tarihlerinde çok daha fazla sayıda mescit tanıtılırken İbnu'n-Neccâr, eserinde bu beş mescite yer vermekle yetinir. Mescidi Dirâr ve yıkılışının anlatıldığı on dördüncü bâbı (s. 193-195) “Resulullah'ın ve İki Arkadaşının Vefatı” isimli on beşinci bâb izlemektedir. Burada Allah Resulü'nün hastalığının son günlerinden başlayarak vefatı, vefatının hemen

akabinde yaşananlar ve defni ele alınır (s. 197-206). Akabinde Hz. Ebu Bekr'in ve Hz. Ömer'in hastalıkları, vefatları ve definlerine dair rivayetler ve kabirlerinin sıralanışı ile ilgili farklı görüşlere yer verilir. Son olarak kabirlerin bulunduğu ravza ile ilgili sonraki halifeler döneminde yapılan imar çalışmaları ile bu bâba son verilir (s. 207-217).

“Resulullah'ı Ziyaret Etmenin Fazileti” isimli on altıncı bâbda ise konuya dair Resulullah'tan gelen rivayetlere ve sonraki dönemlerde burayı ziyaret edenlerin yaşadıkları anekdotlara yer verilir (s. 219-226). “Bakî ve Fazileti” on yedinci bâbın başlığı olup burada defnedilmiş olmanın faziletine dair Resulullah'a nispet edilen rivayetler ve burada medfûn olan sahabe ve tabiûndan bazı isimler ve kabirlerin yerlerine dair notlar nakledilir (s. 227-234). Eserin on sekizinci ve son bâbı ise “Medine Sakinlerinin ve Onlardan Sonrakilerin İleri Gelenleri” başlığını taşımakta ve bu başlık altında Medine'de yaşamış olan sahabeler ve tabiûnun isimleri sıralanmaktadır (s. 235-247).

Dürretü's-Semîne, esasen bir şehir tarihi olmasının yanında, bâbların çoğunda kronolojik olarak siyasî hadiselerle yer vermesi ile en azından bu bâblar özelinde siyasî tarih özelliği de taşımaktadır. Bununla birlikte yapılacak satır arası okumalarla da Medine'nin sosyal tarihine yönelik verilere bu eser vasıtasıyla ulaşmak mümkündür.

Müellif, nakillerinin bir kısmında kendi dönemine kadar yaşamış olan ve isimlerini verdiği bazı müelliflerden rivayette bulunmasının yanında çoğu kez, isimlerini zikretmediği kaynaklarından alıntılar yapmıştır ve bunların bir kısmına diğer Medine tarihlerinde rastlanmamaktadır. Bu durum eserin, Medine'ye dair yapılacak araştırmalarda ihmal edilmemesi gereken bir kaynak olduğunu ortaya koymaktadır.

Feyza Betül KÖSE